

הרב נפתלי בר־אילן

מדינת ישראל ושלמות האדם מישראל

(א)

הרמב"ם בספרו מורה נבוכים מלמדנו כיצד יגיע האדם לשלמות האנושית: "והנה שלמותו הראשונית היא שיהא בריא כפי מיטב מצביו הגופניים... וזה לא יתכן לאדם אחד בודד כלל, ואי אפשר שיושג כשיעור הזה לכל אחד כי אם על ידי ההתקבצות המדינית, כפי שכבר ידוע כי האדם מדיני בטבעו... ושלמותו האחרונה היא שיהא הוגה בפועל" (מורה נבוכים ג, כז). נמצא שלדעת הרמב"ם על האדם לשאוף להגיע לשלמות בשלושה תחומים: שלמות הגוף, שלמות המדינה (החברה, הציבור) ושלמות הדעת. ולדעתו אף אי אפשר להגיע לשלמות הנעלה מכולן – שלמות הדעת, מבלי להגיע לשלמות גם בשאר התחומים.

במשך אלפי שנות גלות היתה לאדם מישראל אפשרות לחתור לשלמות רק בשני תחומים. השלמות המדינית היתה ממנו והלאה, ואף אם זכה לקבל אוטונומיה בארצות מסוימות, הרי שהיא היתה מוגבלת מבחינות רבות ולא נמשכה לאורך זמן. היתה לכך השלכה מרחיקת לכת. הלוא הרמב"ם מדגיש בדבריו כי ללא השלמות המדינית אין גם אפשרות להגיע לשאר השלמויות. אמור מעתה כי במשך אותן שנים ארוכות לא היתה אפשרות להגיע לאף אחת משלוש השלמויות. אין ספק כי זו אחת ממשמעויות הגלות; אחת מן ההשלכות הרבות שיש ל"ומפני חטאנו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו".

עם תקומת מדינת ישראל יכול האדם מישאל לבטא את טבעו המדיני ולחתור לשלמות מדינית. כאשר יגיע לשלמות זו יוכל אף להגיע לשלמות הגוף ולשלמות הדעת.

(ב)

נראה שדברי הרמב"ם עמדו נגד עיניו של בעל החתם סופר, כאשר ביאר את מחלוקת התנאים במסכת ברכות, שם נחלקו רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי בשאלה איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם. וכך לשון הגמרא:

"ואספת דגנך" – מה תלמוד לומר? לפני שנאמר: 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיק', יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: 'ואספת דגנך' הנהג בהן מידת דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בר יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורח בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי אחרים, שנאמר: 'ועמדו זרים ורעו צאנכם' וגו', ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי עצמם שנאמר 'ואספת דגנך' וגו'" (ברכות לה, ב).

ומבאר בעל החתם סופר: "אלא (דצדקו דברי ר' ישמעאל) משום מצוות ישוב ארץ ישראל, ומשום הכי היה בועז זורה גורן השעורים, ואלישע שנים עשר צמדים לפניו. ולא לבד עבודת קרקע אלא לימוד כל האומנות משום ישוב וכבוד ארץ ישראל, שלא יאמרו לא נמצא בכל ארץ ישראל סנדלר ובנאי וכדומה וביאום מארצות רחוקות, על כן היה כל לימוד אומנות מצוה... ורשב"י... מיירי כשאנו מפוזרים בין האומות, ויש בהם אומנים מרובים ולא צריך לנו... על כן מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה" ('תורת משה' פרשת שופטים על הפסוק: "מי האיש אשר נטע כרם" וגו').

בעקבות דברי הרמב"ם יתבארו אל נכון דברי בעל החתם סופר. הלוא בחוץ לארץ אין אפשרות להגיע לשלמות מדינית, וממילא אין מקום ואין גם צורך לעסוק בעניינים "מדיניים", הנוגעים לחברה בכללה. אלה, אשר אנו סמוכים על שולחנם, ימלאו בוודאי את התפקידים הנוגעים לישוב העולם. במצב כזה מוטב שעם ישראל יקדיש את עצמו ללימוד תורה. לא כן בארץ ישראל. כאן צריך כל אדם מישראל לשאוף גם לשלמות מדינית ועל כן מוטלת עליו החובה לדאוג גם לצורכי החברה, ובכללם גם שיהיו אומנים וכיוצא באלה.

אולם החתם סופר מוסיף על הנאמר ברמב"ם. הרמב"ם מתייחס לחשיבות השלמות המדינית באופן כללי, ואילו בעל החתם סופר עומד על חשיבות השלמות המדינית של האדם מישראל בארץ ישראל. לדעתו, חשיבות השלמות המדינית בארץ ישראל לא רק כאמצעי להגיע לשאר השלמויות, אלא גם כערך עצמי, שכן כל הפועל למען חיזוק הישוב בארץ ישראל עוסק במצוה: מצות ישוב ארץ ישראל.

(ג)

הרמב"ם מבאר בהלכות דעות איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם מישראל: "הדרך הישרה היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שווה ואינה קרובה

לא לזו ולא לזו" (א, ד). הרמב"ם מוסיף וכותב שדבריו אינם בגדר עצה טובה בעלמא אלא מצוה ממש: "ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר: 'והלכת בדרכיו'" (שם, ה).

ראוי להדגיש כאן שתי נקודות. כשמתבוננים בדברי הרמב"ם אנו מוצאים כי יש להעדיף את הדרך האמצעית גם במקרים שבהם אין ספק כי קיצוניות אחת עדיפה בהרבה על הקיצוניות האחרת. אין חולק על כך שהנדיב עדיף על פני הקמצן ובכל זאת פוסק הרמב"ם: "ולא יקפוץ ידו ביותר, ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך" (שם ד, וראה גם סוף ערכין וחרמין). אמור מעתה כי התביעה ללכת בדרך האמצעית אינה נובעת מפשרה שטחית בין שתי אפשרויות קיצוניות, כי אם מפני שמצווים אנו ללכת בדרכו של בורא עולם, שכך נצטוונו מפי הגבורה – "והלכת בדרכיו".

עוד יש לציין כי המצוה ללכת בדרך האמצעית נוגעת לכל תחום מתחומי החיים – "בכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם" – ובכל עניין נדרש מאתנו להגדיר מהן הקצוות האפשריות, ולאחר מכן להגדיר מה היא הדרך האמצעית.

בעקבות דברי הרמב"ם בעניין שלושת השלמויות, נאמר כי בין השאר צריך האדם מישראל למצוא את שביל הזהב בין השאיפות, שהן בהכרח מנוגדות זו לזו, לשלמות בכל אחד משלושת התחומים: בין השאיפה להגיע לשלמות הגוף מצד אחד ובין השאיפה להגיע לשלמות הדעת מאידך גיסא; בין השאיפה להגיע לשלמות היחיד ובין השאיפה להגיע לשלמות הציבור – שלמות החברה והמדינה; בין השאיפה להגיע לשלמות המדינה ובין השאיפה להגיע לשלמות הדעת. עוד ראינו לעיל כי ההליכה בשביל הזהב אינה בחינת עצה טובה בעלמא אלא זו מצוות עשה מן התורה, מצוה הנלמדת מן הפסוק "והלכת בדרכיו".

עם קום מדינת ישראל התעורר צורך מחודש לבחון את הדרך האמצעית, שכן מעתה לא די בכך שמוצאים את הדרך האמצעית שבין השאיפה לשתי שלמויות, כדרך שעשו במשך שנות ראינו רעה בגלות, אלא שצריכים למצוא את הדרך האמצעית שבין כל שלושת השלמויות.

(ד)

מטבע הדברים שכל שינוי, ואפילו שינוי לטובה, מעורר בעקבותיו חרדות מסויימות. יחד עם השמחה לרגל השינוי מתעוררים חששות מפני הבלתי ידוע: כלום לא יפר המצב החדש את האיזון אליו מורגלים, ואשר הושג בעמל כה רב? האם לא יופיעו קשיים בלתי צפויים? ואולי, אולי לא תמצא

דרך נאותה כיצד להתמודד עמהם? חששות אלו בוודאי התעוררו, ובדין, עם קום מדינת ישראל. כאשר צריכים לבחון את הדרך מחדש, בוודאי יש מקום לדאגה שמא תתגבר כעת הנטייה כלפי הכיוון המעשי והחומרי, וירבו לעסוק, יתר על המידה, בשלמות הגוף ובשלמות המדינית. האם עצם השינוי איננו עלול להתפרש בטעות כאילו הדרך הקודמת לא היתה שלמה?

כאן המקום להדגיש כי מאז ומעולם היה חשש מפני המשיכה העזה של העיסוקים בענייני "העולם הזה". כמעט תמיד היו רבים שהתמסרו יתר על המידה לענייני הגוף והזניחו את ענייני הרוח, וכדי להילחם כנגד נטייה זו היו אנשי רוח ומוסר מנסים להתרחק, ככל יכולתם, מעיסוקים חומריים. לעיתים התבדלו אותם אנשי רוח ומוסר מחברה, מבני משפחה, ונהגו מנהגי נזירות ופרישות. מעולם לא פסק איפוא הצורך למצוא את האיזון הנכון שבין העיסוקים השונים. הרמב"ם, לדוגמא, מתאר "חסידים" אשר היו נוהגים "בצום וקום בלילות והנחת אכילת בשר ושתית יין והרחקת הנשים ולבוש הצמר והשער ושכונת ההרים והתבודד במדברות" (שמונה פרקים, ד), וכותב בפירוש כי למרות כוונתם של אותם חסידים שהיתה לשם שמים, הרי המעשה שהם עושים אינו רצוי, שכן אנו מצווים מפי הגבורה ללכת בדרך האמצעית.

הנצי"ב זצ"ל מתייחס לתחושות דומות שהתעוררו בקרב בני דורו, אשר לא רצו לעלות לארץ ישראל, ונימקו זאת בחשש מפני השפעה שלילית אשר עלולה לפגוע בהם, לטענתם, דווקא בארץ הקדושה. וכך כותב הנצי"ב אליהם: "ויטיבו נא לראות בשיר השירים רבה על הכתוב: 'אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק', ומפרשים חז"ל כי בהיות קול דודי הוא ית"ש דופק על ידי כורש 'מי בכם בכל עמו ויעל' וכו' והרבה סרבו לעלות באמרם: 'רחצתי את רגלי איככה אטנפם', שפירשו חז"ל: רחצתי את רגלי – מחלאת עבודה זרה. לפי דעתם הקלה היא טענה טובה וחזקה, ובכל זאת היה תרעומת על זה ממנו יתברך כמבואר בהמשך השיר הקדוש" (שיבת ציון עמ' 18).

אין פירוש הדבר שאין מקום לחששות המתעוררות בימינו, ואין אנו בני חורין לפטור עצמנו מלדון בהן. אך מאידך גיסא אין גם אפשרות להתעלם מן המצב המדיני החדש. לאחר שיוגדר מחדש מה הוא שביל הזהב בו צריך האדם מישראל ללכת בשאיפתו להגיע לכל שלוש השלמויות, יש לשקול כיצד ניתן לעבור בהדרגה מן הדרך אשר היתה מקובלת במשך שנות הגלות לדרך הנדרשת כעת (וראה הלכות דעות, פרק ב, ושם א ה).

(ה)

כאשר ילד מגיע למצוות באים קרובים ומכרים וחוגגים את המאורע בצוותא. הכל שותפים לחתן הבר מצוה בשמחתו על שהוא נכנס בעול תורה ומצוות ומקבל על עצמו עול מלכות שמים.

אך שמחת בר המצוה אינה מסלקת הרהורים טורדניים, אינה מסיחה את הדעת ממחשבות נוקבות: האם יצליח חתן המצוות במשימה החדשה המוטלת עליו? כלום ידע לעמוד בנסיונות? האם אפשר להתעלם מכך שביחד עם המצוות היתירות באים גם העונשים?

למרות הכל אין בהרהורים אלה בכדי להקטין את חשיבות המאורע ולבטל את השמחה. "בשעת חדוותא – חדוותא". אין מקום להיות חתן בין אבלים או אבל בין חתנים, אלא לקוות, מתוך אמונה וביטחון, כי אכן יעמוד חתן הבר מצוה בנסיונות העומדים לפניו, ולא יבוא לידי ביזיון חלילה.

נברך על כן "ברוך שפטרנו" – את יושבי הארץ – מעונשה של הגלות נודה לה' יתברך על שזכינו להתיישב ולחיות בארצנו הקדושה, ועל שעיסוקים רבים, בעיקר בתחום המדיני, אשר היו בחוץ לארץ בבחינת רשות הופכים להיות לנו לחובה ולמצוה. נקבל על עצמנו באהבה את המאמץ הנדרש מאתנו בכל הנוגע לקיום מצוות הבורא "והלכת בדרכיו". ולבסוף, נודה לה' יתברך על שנתן לנו אפשרות לפעול למען שלמות מדינית, שהיא מלבד היותה חלק ממצוות ישוב ארץ ישראל, מאפשרת לאדם מישראל להגיע לכל שלושת השלמויות המפורשות בדברי הרמב"ם.

ויזכנו הקב"ה לראות את כלל ישראל בבניינו השלם בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.